

לחדש שפה של אמונה

עופר הרטוב

א

מסתו המסכמת של יואב שורק (**אקדמות**, ה') אכן מקיפה את הבעיות הבסיסיות המתעוררות כתוצאה מחיבור התורה לחיים ואף בונה את קווי היסוד למהפכה הדתית הנדרשת. במלוא הכנות מצטרף אף אני לקריאתו הנלהבת להציב אלטרנטיבה חינוכית, הלכתית ותיאולוגית. אולם, סבורני שנטעה טעות מרה אם נתעלם מכמה נקודות מהותיות אותן לא הבהיר שורק או בחר במתכוון שלא לפרש בדבריו.

שורק מביע את מורת רוחו באשר ל"דתיות" הקיימת בחברה הדתית. חפץ הוא באמונה ולא בדת, בהלכה המממשת ערכים ובאומר אמיתי של תורה לחיים. מתגעגע הוא לזמן בו התורה תפקדה כתרבות חיה שהעניקה לנו כלים לפרש את המציאות בה אנו חיים, ומייחל ליום בו תשוב ותמלא תפקיד זה.

מה מקורה של הביקורת אותה מותח שורק? כיצד הצליח להיחלץ מתוך החברה הדתית השמרנית בה הוא גדל וחי והשכיל לראות את כל העיוותים עליהם הוא מצביע במאמרו? שורק עצמו מסביר כי בעיית הדתיות מורגשת בתוך כל אדם ששואף לחיות חיי אמת. ההתנכרות לחיים הממשיים שנוצרת בנפשו של הטיפוס הדתי מתפרצת, לבסוף, בעל כורחה ומתגלית בהתרסה נגד העיוות הקיים. החיפוש הבריא את דרך החיים הוא שחושף, אפוא, את השקר הפנימי שבחייו של האדם הדתי, והוא גם זה שתובע להשיב את התורה אל החיים.

הסבר זה, כמקור וסיבה לביקורת, ניתלה, אפוא, בחוויית החיים האישית שחווה כל אדם דתי נורמלי על בשרו. לשון אחר: תחושת המצוקה הפנימית שחווה האדם הדתי באורח חייו הדתיים והיכולת שלו לאבחן אותה כבעייתית אינה באה אלא בזכות ה"חילוניות" שבאדם הדתי, בזכות היותו נורמלי על אף דתיותו. בהתאם לכך מתבקש כי כל נפש בריאה ובוגרת תכיר, במוקדם או במאוחר, באמת האמיתית, ותפעל לשינויה של צורת החיים הדתית העכשווית.

אולם דומה שלביקורת של שורק ישנו מקור נוסף בעל משקל כבד עוד יותר. הוא משתמש גם בטיעונים היסטוריים לביאור החרפת הבעיה הדתית-טכנית בימינו בהשוואה לדורות קודמים: התמורות המפליגות שחלו בדורות האחרונים, הן באורחות החיים ככלל והן בחיי עם ישראל, אינן ניתנות להשוואה לאלו של "העולם הישן"; ועוד טענה בפיו: השיבה לא"י יצרה מוכנות נפשית וצפייה לשוב אל מערכת מצוות מכוננת ערכים.

שורק מודע לתהליכים ההיסטוריים אשר יצרו את משבר הדת עליו הוא מלין. הווה אומר: שורק לא חווה רק את מצבו הנפשי המעוות של הטיפוס הדתי, שהרי אין מדובר כאן בבעיה נפשית-פסיכולוגית המופיעה על רקע של אורח חיים וחינוך שלא מתייחסים נכונה אל החיים. שורק חווה גם, ואולי בעיקר, את ההיסטוריוזציה העומדת בבסיס החשיבה של התרבות החיה בת ימינו. כלומר, דפוסי החשיבה המודרניים שביסודם ניצבת חשיבה היסטורית-מדעית-ביקורתית הם שהולידו את היכולת לאבחון הבעיה הדתית. מדובר כאן, אפוא, בבעיה ששורשה הוא מחשבת-תודעתית. שכן, רק מכוח תודעתו ההיסטורית העמוקה אשר הוטבעה בו, בזכות רצונו להיות אזרח בתרבות החיה (שהיא תרבות חילונית לגמרי), מגיע שורק למסקנה שעל תורת א"י להופיע כיום בצורה אחרת, שונה מכפי שהיא היום. מסקנה זו מבוססת על ההשוואה שהוא עורך בין התקופות ומיכולתו לבחון את המציאות בפרספקטיבה שלימה יותר. הפרספקטיבה ההיסטורית של שורק היא שהעצימה בקרבו את החוויה הנפשית הקשה שחווה במהלך דרכו כדתי מחפש.

בנקודה זו של התודעה ההיסטורית נראה ששורק נכשל. דווקא חשיבתו זו, שלאורה מבחין הוא במשבר, וחשוב מזה - לאורה הוא גם מנסה להציע פתרון ששייב את דמות התורה המקורית - חשיבה זו אמורה הייתה לאלץ אותו

**רק מכוח תודעתו
ההיסטורית
העמוקה, בזכות
רצונו להיות
אזרח בתרבות
החילונית החיה,
מגיע שורק
למסקנה שעל
תורת א"י
להופיע כיום
בצורה אחרת**

להגיע למסקנה שונה מזו שהסיק.

בכל מאמריו של שורק משורטטת תמונה זהה לפיה עברה ההלכה הקדומה החיה והמממשת-ערכים תהליך של איבון ומחויבות לטקסים טכניים-מאגיים. מתיאור זה מתבקש כי חובה עלינו ליצור הלכה רעננה וחיה, כשם שהייתה בראשיתה. אלא, ששורק לא שוטח בפני הקורא את השקפתו בדבר התפתחותה ההיסטורית של ההלכה. מדבריו ניכר כי חפץ הוא להימנות על המחנה האורתודוקסי ולהיחשב כחסיד (מסויג, אומנם) שלה. אם אכן זוהי השקפתו - הרי שהוא עצמו לא נמלט מהפיכת ההלכה למסגרת טכנית וסתומה!

אפרט יותר: כששורק עוסק בשאלת היחס שבין הלכה ואגדה ובסוגיית טעמי מצוות התורה מסתפק הוא ב'קצירת האומר', ומיד ניגש לעסוק בהרחבה רבה אודות מיני מנהגים ודיני דרבנן שאיבדו את משמעותם הערכית. שורק מודע ל"בעיה הקטנה" ש"אכן יש בתורה חוקים שלא נודע טעמם" (עמ' 61), אך מיד הוא מרגיע אותנו

בטענה: "אך הם המעט, ואף בהם מקובל לומר שיש טעם והוא רק אינו מובן לדעת האנושית", וממילא "אין צורך להיכנס לפרדס הסבוך של טעמי המצוות כדי לטעון שיחסה של תורה אל המצוות הוא כמערכת חוקים מוכוונת-ערכים" (שם).

ואולם, ברגע ששורק מודה שיש מצוות שטעמן אינו ידוע, כלומר, שאין הן מממשות ערכים - גם אם יהיו אלה מועטות הכמות - הרי שנופל הוא באותו הבור שְכורים, לשיטתו, אחרים. אי-ההיזקקות לסוגיית טעמי מצוות כמוה כהתחמקות מתורף הבעיה אותה הוא מנתח ומדמה גם לפתור, שכן יוצא מדבריו - גם אם ינסה לטשטש זאת - שהגישה הבסיסית אל קיום המצוות היא במהותה קבלת העול של תורה משמים מבלי שתאמר לחיי הפרט דבר, מלבד שזהו מימוש רצון ה'.

רצון ה' המנותק ממימוש ערכים הוא יסוד האמונה האורתודוקסית, ששורק רואה עצמו כשותף לה. רק על גבי קומה זו של "רצון ה'", החשוב מצד עצמו, נבנית הקומה הנוספת של תורה המממשת ערכים. אם אכן כך, הרי שלמרות רצונו הטוב של שורק להבליט רק קומה זו ולהתייחס אליה בלבד, עצם מציאותה של קומת רצון ה' ללא מימוש ערכים, עליה מתבססת אמונתו, היא מכשול בדרך להופעת תורת א"י הנתפסת כתורה מממשת ערכים!

אם שורק יתעקש להאמין בהפרדה המסורתית בין "תורה שבכתב" ל"תורה שבעל פה", הרי שאי אפשר יהיה לחדש הופעת תורה המממשת ערכים

אם שורק יתעקש להאמין בהפרדה המסורתית בין "תורה שבכתב" ל"תורה שבעל פה" - ויאחז באמונה שמושג "תורה שבכתב" מציין ספר של חוקים שנקבעו לנצח בהתגלות חד-פעמית, וכל תפקיד התושבע"פ הוא לפרשו ולקבלו כהווייה - הרי שאי אפשר יהיה לחדש הופעת תורה המממשת ערכים. מסיבה זו אני סבור, כי שורק סותר את עצמו מיניה וביה, כאשר מחד הוא מתקומם נגד חיים של "רצון ה'" גרידא, בלי מימוש ערכים, ומאידך, הוא עצמו דוגל באיכונו של חלק מהתורה בהיצמדו לדפוסים דתיים שלא ניתנים לשינוי.

החברה המקראית הייתה ביסודה חברה חקלאית ואין ספק שהמהפכה התעשייתית-טכנולוגית, גזרה דין מוות על מצוות תורה רבות, הקשורות להווי החקלאי. מצוות כדוגמת העלאת ביכורים, הפרשת תרומות ומעשרות, ומתנות כהונה אינן רלוונטיות עוד, ולא מפני שלא זכינו עדיין לבניין בית-המקדש. גם לכשיבנה לא תהיה למצוות אלו כל משמעות בחיינו היומיומיים ובתיקונם מלבד קיום רצון ה'.

כך למשל, מצוות הציצית, שאף היא מחייבת בימינו בחינה מחודשת. עבור האורתודוקסי הרגיל החידוש היחיד שניתן לצפות לו בימות המשיח הוא הטלת פתיל התכלת בציצית. עבור שורק ושכמותו עצם הציפייה הזו מוטלת בספק: האם בכלל משפיע צבע התכלת בימינו כפי שהשפיע ותיפקד בזמן המקרא (בו היה צבע זה נחשב כצבע מלכותי וחשוב), וגם אם כן - האם מוכרח הוא להילקח מחילזון או שמא אפשר להפיקו בדרך מלאכותית?

יתרה מזו, עצם המצווה בימינו מעוררת בעיה באשר ליחס שבין הפתילים לבין הבגד. כפי ששורק עצמו מציין (בחוברתו "חזרו וייסדום"), המצווה המקורית הייתה להטיל חוטים באותו בגד שממילא אנו לובשים, ואילו כיום הציצית כולה היא בגד שהוכן במיוחד לשם המצווה. המצווה, אפוא, הפכה לעול מיותר שלא מגלה את ערך הביגוד הטבעי.

כיצד עלינו לפתור את הבעיה? שורק חשב "לפתור" זאת ע"י חידוש ימינו כקדם כפשוטו. לדעתו, יש לייצר בגד של ארבע כנפות אותו נלבש "ממילא" וכך נקיים המצווה כמאמרה. מלבד הפרדוקס שבכך (הכנת בגד מיוחד לשם לבישתו "ממילא"), הניתן איכשהו ליישוב, הרי שהבעיה

**יש לפתוח לדיון
מחודש את כל
השאלות אודות
מהות מצוות
התורה ותכליתן
ולבחון אותן מן
היסוד. יש לברר
מה עיקר ומה
טפל, לאיזו
מציאות
התייחסה התורה
ומהן המצוות
הנוגעות
למציאות זו**

העיקרית היא השיבה לאופנת העולם העתיק, כאילו רצתה התורה ע"י מצות הציצית לגזור עלינו אופנה נצחית. דבר זה אינו מתקבל על הדעת, בודאי לא על דעת מי שהפנים את התודעה ההיסטורית.

יש לפתוח, אפוא, לדיון מחודש את כל השאלות אודות מהות מצוות התורה ותכליתן ולבחון אותן מן היסוד. יש לברר מה עיקר ומה טפל, לאיזו מציאות התייחסה התורה ומהן המצוות הנוגעות למציאות זו. לא ניתן יהיה לעשות זאת אלא אם כן נתפוס את אופן התפתחות המסורת בדרך שונה מזו שמציגה האורתודוקסיה. דרך חדשה זו תתפוס אחרת את מושגי "תורה שבכתב" ו"תורה שבע"פ", ולא תבסס את עיקרי אמונתה על האבחון בין "דאורייתא" ל"דרבנן", אלא תראה את המסורת כהשתלשלות ארוכה ומתמשכת של התגלות הישראליות במציאות.

ב

אם שורק היה נאמן לשיטתו ההיסטורית, יודע היה הוא להבהיר לנו שא-לוהי העולם המקראי אינו כא-לוהיו של העולם המודרני, ודפוסי החשיבה והחיים של העברי הקדום אינם כשל האדם המודרני. עבור שורק משמשת, אפוא, המודעות ההיסטורית לצורך סימון הבעיות וההכרח לפותרן. דומה, כי כאן טמונה המלכודת בדרך חשיבתו, שכן המודעות ההיסטורית, כמאפיין יסודי של החשיבה המודרנית, אינה יכולה לשמש רק כמנתחת ומפרשת, אלא **מוכרחת היא להיות מוכרת כחלק מיצירת אותה הלכה רעננה לשם חידוש תרבות חיה בימינו!**

**התפתחות
התודעה
האנושית
הרחיקה את הא-
להים מעולמו
ואת האדם מא-
לוהיו ויצרה קרע
ברציפות
הדורות. או,
במילים פשוטות,
הפכנו
ל"חילוניים"**

החשיבה המדעית המודרנית היא, כידוע, זו שהביאה למשבר האמונה ברחבי העולם. תהליך חילון זה לא פסח על בית ישראל והשפיע על רובו בשני מישורים: במישור "האנכי" - הקשר שבין האדם לבוראו, ובמישור "האופקי" - הקשר שבין דור זה לדורות קודמים. באשר למישור "האנכי", הרי ברור הוא שא-לוהי ישראל של היום לא מאיר פניו אלינו באותה מידה בה האיר בתקופת המקרא או אף חז"ל, בניגוד למה ששורק מבקש, כביכול, להציג. המפגש עם א-להים ועם דברו בתקופתנו אינו כה מוחשי ובעל עוצמה כמו בזמן העתיק. ההארה ההיסטורית בה אנו מצויים היא של "הסתר פנים", של גילוי החכמה האנושית על חשבון הדמיון הנבואי. אפשר לדבר על א-לוהים, להסביר את דרכיו וכיוצא בזה, אך בפועל ישרור תמיד המרחק בינו לבינינו, מרחק המאפיין את תקופתנו. באשר להשפעה במישור "האופקי", הרי שנוצר נתק בהופעת התורה בשל המעברים בין התקופות ההיסטוריות ואין בכוחה של המסורת להתאחות ולהוות כיום המשך ישיר של תרבות קודמת.

שני מישורים אלה - האנכי והאופקי - אינם אלא שני צדדים של אותו המטבע, מטבע ש"הונפק" עם התעצמות הכרת האדם את עצמו והתפתחות התודעה האנושית. תודעה זו הרחיקה את הא-להים מעולמו ואת האדם מא-לוהיו ויצרה קרע ברציפות הדורות. במילים פשוטות, הפכנו ל"חילוניים", וגם מי שהינו דתי אדוק, אם הפנים הוא את החשיבה המודרנית ואין הוא חי בשמורת טבע מימי הביניים, הרי הוא דתי בעל תודעה חילונית, תודעה שפשוט לא ניתן להימלט ממנה בתקופתנו.

על הנתק בשני המישורים שתוארו לעיל, ניתן להתגבר באמצעות התודעה ההיסטורית של האדם המודרני. אותה תודעה היסטורית שהביאה להרס האמונה היא זו שתשקם אותה, שכן לא ניתן ליצור כיום תרבות חיה בלא להתחשב בממד ההיסטורי שבה. הדתיות הינה חלק אינטגרלי מן התרבות החיה שעלינו ליצור, שכן היא חלק מההיסטוריה שלנו. מסיבה זו כופה אותנו הדתיות, לשלב אותה כמרכיב תרבותי, שהרי אנו חיים בתרבות של תודעה היסטורית. ואולם, אין זו כפיה במובנה השלילי; איננו עושים זאת מתוך אונס. חשים אנו, דווקא בתקופתנו, שלא ניתן לקיים תרבות-עומק מאמינה בלא להשתמש בשפת האמונה של אבותינו.

הסממנים הדתיים העתיקים הינם, במידה רבה, מפיחי הרוח בתרבות ימינו. כל אותם סמלים דתיים ארכאיים ולא רלוונטיים, לכאורה, הנהוגים כיום כאקט דתי גרידא, הינם חלק בלתי נפרד מהתרבות החיה ומהשפה הדתית של ימינו. איננו יכולים להתעלם ממצאותם ומתפקידם החשוב לאדם הדתי בימינו. מובן כי אינני מדבר מנקודת מבטו של חילוני שאיבד את האמונה בקדושת התורה ומסתפק בפולקלור יהודי של לחלוחי מצוות. כוונתי ליהודי שמאמין בכוחה של תורה ובהיותה דבר ה' לדורי דורות, שגם הוא אינו חומק מגורל תקופתנו, מתודעת החידוש שלא פסחה עליו. גם למאמין הגדול ביותר אין כבר את "העדר המודעות המבורכת" שהייתה בדורות ראשונים, ומסיבה זו, כדי ליצור

חיבור לתורת הר סיני וכדי ליצוק תוכן ממלא לתורת הזמן הזה, מוכרח הוא להשתמש בשפתה של תרבות התורה הקדומה.

אין בדברים אלו בכדי לסתור לגמרי את טענתנו הקודמת, שיש לבחון מחדש את כלל מצוות התורה ולבנות את התרבות עפ"י ערכי המצוות. אומנם, במצב האידיאלי צריכה באמת התורה להיות תרבות חיה ומדברת לפי מושגי כל תקופה. אך דווקא בימינו, זמן שהוא מעין "תקופת מעבר", יש הכרח לשלב בתוך התרבות החיה, כחלק ממנה עצמה, את השימוש בחפצי קדושה ובדרכי ביטוי קדומים.

דווקא בימינו יש הכרח לשלב בתוך התרבות החיה, כחלק ממנה עצמה, את השימוש בחפצי קדושה ובדרכי ביטוי קדומים

ג

במאמרו של שורק מובלעת הנחת יסוד, הנתפסת כמובנת מאליה, הגם שאינה כזאת, והיא החתירה לנורמליות ובריאות חיים טבעית. שורק מעיד על עצמו שהוא מאמין

ביקרתה של תורה ובעדיפותה המהותית על כל דבר זר. אין הוא רואה עצמו כאחד מאלה שרצונם להגיע ל"נורמליזציה" של העם היהודי באמצעות אימוץ התרבות המערבית. ובכל זאת ברור ששורק מואס ב"רוחניות-יתר". הוא דוגל בהכרה של ערך החיים הממשיים, לא כאמצעי טפל לאידיאה מופשטת, אלא כגילוי שלם של האלוהות והשראת השכינה בארץ.

מנקודת מבט זו, הרי שהמושג המוכר של "קידוש החומר" נתפס אצל שורק כהכוונה להערכת הצרכים החומריים מצד עצמם. אוכל, ניקיון, שירה ומוסיקה, בריאות הגוף וכו' - כל אלה הם חיוניים מצד עצמם וחשובים בעצמם כעבודת ה'. סיסמתו היא, אם

כן, "היה נורמלי", ונורמליות זו היא הערך האלוהי כשלעצמו ולא מכוח היותה מכשיר ללימוד תורה או כל פעולה דתית מוכרת.

בלא משים, נוגע כאן שורק בבירור היסודי ביותר: מהי מהות היהדות? בספרות המחשבה הישראלית לדורותיה נוכל למצוא את מגוון דעות ביחס לסוגיה זו המבררות את היחסים שבין גוף ונפש, חומר ורוח, עולם הזה ועולם הבא, עשו ויעקב, יוון וישראל, איש הדר ואיש אמונה וכיוצא באלו. הנחת היסוד של שורק, לפיה תורת ישראל המקורית חפצה כל כך בנורמליות של החיים ומכירה בערכם העצמי, אינה פשוטה כלל ועיקר. אומנם, שוללת התורה את הפרישה מהחיים וכל מצוותיה מכוונות אל החיים אולם

ניתן בהחלט לטעון שכל זאת משמש אמצעי לשם התרוממות והתעלות מעל החיים עצמם. מנקודת מבט זו לא תהא תורת חוץ לארץ סותרת את תורת המקרא, אלא אדרבה, ממשיכה את תפיסתה היסודית שדרבנה והולידה את התפיסה שהחומר הוא אמצעי לרוח, צורך ולא ערך. אם הדרכת התורה היא לאהוב את ה' "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך...בשכבך ובקומך ובלכתך בדרך" הרי שלתפיסת חוץ לארץ ה"מהבילה" את צורכי העולם הזה יש מקום לא מבוטל במחשבת היהדות המקורית.

לבירור סוגיה רחבה זו יש להתוודע לתמורות המחשבתיות ההיסטוריות ולדימויים השונים בדבר מהות היהדות, שהתפתחו במהלך הדורות. רצוני רק לומר שיש לבחון אם אכן הישראליות, לה תאב שורק, היא טהורה ומקורית, או שכבר נתערבבו בה, בלא מודע, סממנים מן החוץ. לדעתי, אין בכך כדי לשלול את עצם תפיסתו, כי אולי יש דווקא מקום ליצור סינתזה מסוימת בין התרבויות, כחלק מתהליך הגאולה השלם, אך חשוב גם לדעת שיש בכך מן החידוש. הנפנוף בשם תורת ישראל בלבד והאמירה בשם

**הנפנוף בשם תורת
ישראל בלבד והאמירה
בשם "תורת ארץ
ישראל" כל דבר
העולה על רוחו של
מאן דהו, עלולה
להטעות ולהציג
את החדש בתור
ישן מיושן**

"תורת ארץ ישראל" כל דבר העולה על רוחו של מאן דהו, עלולה להטעות ולהציג את החדש בתור ישן מיושן.

אם נסכם את דברינו אודות הדתיות והופעתה כיום, נראה שנקבל תמונה מורכבת מעט יותר: אכן, הדתיות כמצב נפשי וכמילוי חוקים סתומים-טכניים מצד עצמם היא תופעה שלילית, שיש להילחם כנגדה בכל תוקף, תפקיד אותו ממלא שורק נאמנה. אולם, הדתיות כמרכיב תרבותי, כסמלים וכשפה של אמונה, נחוצה בימינו כאוויר לנשימה ודווקא לשם יצירת תרבות חיה. השמרנות היא אכן בעוכרינו. עלינו להירתם לבניית אלטרנטיבה ולהעצמת ההתחדשות הדתית, אך זו לא תבוא בזריקת הדתיות החוצה, אלא דווקא בנתינת מקום לה, תוך שמירת האיזון והנורמליות של מציאות חיים הבנויה עפ"י ערכי המצוות.

תגובתי לא נועדה להרפות את ידיו של שורק ושכמותו. אדרבה - המהפכה, בה דוגל שורק, דרושה גם לטעמי, אך כדי שזו אכן תתחולל באופן השלם, צריכה היא לכלול, מחד, בחינה מחודשת של כלל מצוות התורה בהתאם לערכיהן וטעמיהן, ומאידך, את שפת האבות העתיקה ודפוסיה. זאת, בכפוף לבירור המהותי ביותר שיש לערוך בדבר מהות היהדות, תפקידה ומשמעותה בימינו. בהיעדר אחד מן המרכיבים הללו, דומה שנשבוק חיים, חלילה. אין לי אלא לסיים בתפילה לבורא עולם שנזכה אכן לבנות תורת חיים ונחזה בעינינו בצמיחת קרן ישראל וישועתו.